

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

2-maxsus son
(5-jild)

2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/2 (5) - 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahammadovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafuz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalar oliy kengashi huzuridagi Sudyalar oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasi mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo‘limi psixologik xizmat boshlig‘i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po‘latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo‘tayeov Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O‘zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro‘yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrdagi 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo‘yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Vaxidov Suxrobjon</i> O'ZBEKISTONDA ZIYORAT TURIZMINI RIVOJLANTIRISHDA ZIYORATGOHLARNING ROLI	10-14
<i>Mamatqulov Bekzod, Negmatova Dilafro'z</i> O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA FARMATSEVTIKA SANOATINING RIVOJLANISHI: TARIXIY TAHLIL VA NATIJALAR (1991-2024 YILLAR)	15-20
<i>Esonov Ziyodbek Yuldashevich</i> FARG'ONA VODIYSINING O'RTA ASRLAR DAVRI KULOLCHILIK HUNARMANDCHILIGI TARIXIDAN	21-25
<i>Raxmatov Ramshod Raximovich</i> XX ASRNING BOSHLARIDA BUXORO VA TURKISTON IJTIMOYIY-IQTISODIY HAYOTIDA AFG'ONISTON OMILI	26-30
<i>Abduraxmonov Adxamjon Soxodilla o'g'li</i> SOVETLAR DAVRIDA FARG'ONA VODIYSI SHAHARLARIDA MADANIY HAYOT (Z. M. BOBUR NOMLI ISTIROHAT BOG'I MISOLIDA)	31-37
<i>Ergashev Ahmad Abdug'offorovich</i> PAXTAKOR-79 FOJIASI: O'ZBEK FUTBOLINING SSSR OLIY LIGASIDAGI RIVOJLANISH TRAYEKTORIYASIGA TA'SIRI (1979-1991)	38-44
<i>Ergashev Umar Kuziyevich</i> O'ZBEKLARNING "QOVCHIN" URUG'IGA DOIR MULOHAZALAR (QASHQADARYO VOHASI).....	45-49
<i>Bebitov Maqsud, Jo'raqulova Mukambar</i> JALOLIDDIN RUMIY: TURKISTON VA ANADOLU O'RTASIDAGI MA'NAVIY KO'PRIK	50-57

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Isayev Kobiljon Abdukodirovich</i> SANOAT KORXONALARIDA IQTISODIY INKLYUZIYA FAOLIYATINING IJTIMOIY-IQTISODIY SAMARADORLIGINI ANIQLASH USULLARI	58-69
<i>Амбарцумян Анастас Алексеевич</i> ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО УЗБЕКИСТАНА И РОССИИ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ	70-78
<i>Zokirjonov Muhammadsodiq, Mirzayeva Fotima</i> KAPITAL AKTIVNI VAHOLASH MODELI (CAPM)NING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARINI RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI	79-91
<i>Исламтдинова Дина Файзрахмановна</i> СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОРГАНИЗАЦИОННО – ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА В ОТРАСЛИ КОНЕВОДСТВА	92-98
<i>Jumayeva Guzal, Jumadullayeva Durdona</i> JAHONDA KORPORATIV BOSHQARUV TENDENSIYALARI VA O'ZBEKISTON TAJRIBASI	99-105

<i>Rustamov Jamshed Boturjonovich</i> BIZNES-TA'LIMI XIZMATLARINI KO'RSATUVCHILARNING MARKETING FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	106-110
--	---------

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Xolmirzaev Nodirjon Nizomjonovich</i> SHAHARSOZLIKDA ZAMONAVIYLIK VA MILLIYLIK MASALASI	111-114
<i>Mamanov Jamoliddin Abduraximovich</i> YOSHLARDA MILLIY IDENTIKLIKNI SAQLASHNING OMILLARI	115-123
<i>Eshpulatov Inoyat Saparovich</i> FAXRIDDIN ROZIYNING INSON FALSAFASI	124-128
<i>Fayziyev Xurshid Jumayevich</i> VOLTERNING DEISTIK MATERIALIZMI VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	129-133
<i>Rustamaliyev Mirjalol Hayrullo o'g'li</i> BARQAROR RIVOJLANISHDA DAVLAT BOSHQARUVINING AXLOQIY VA FALSAFIY MUAMMOLARI	134-138
<i>Abdumalikov Abdulatif, Juraboyeva Dilmura</i> YANGI O'ZBEKISTONDA JAMIYAT, INSON VA TABIAT MUNOSABATLARINING UYG'UNLIGI	139-143

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Axmedov Oybek Saporbayevich</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI SOLIQ-BOSHXONA TERMINLARINING TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI	144-152
<i>Алиева Эльвина, Расулова Дильбар</i> ТИПОЛОГИЯ КОНВЕРГЕНЦИИ В ЛИНГВИСТИКЕ	153-158
<i>Mirzayeva Kamola</i> “DEVONU LUG'ATIT TURK” ASARIDA KIYIM-KECHAK NOMLARI	159-164
<i>Abdullayev Akmal Amirovich</i> TOSHKENT VILOYATI ETNOTOPONIMLARINING SHAKLLANISHIDA ETNIK GURUHLAR MIGRATSIYASINING TA'SIRI	165-169
<i>Sayfullayeva Dilnoza Dilshod qizi</i> XUDOYBERDI TO'XTABOYEVNING “BESH BOLALI YIGITCHA” ROMANIDA MUALLIF BIOGRAFIYASI IFODASI	170-174
<i>Rahmonova Surayyo Ne'matovna</i> MERONIMLARNING GRAMMATIK VA STRUKTURAVIY XUSUSIYATLARI	175-179
<i>Чернова Наталья Васильевна</i> ОЦЕНКА И ДИАГНОСТИКА ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВЫХ ВУЗОВ	180-184
<i>Abdusalomova Aziza Homidovna</i> SA'DIY SHEROZIY SHE'RIYATINING ANGLIYADAGI TARJIMALARIDA POETIK SHAKLNING USTUVORLIGI	185-192

<i>Morozova Anastasiya Vladimirovna</i> SEMANTIC AND PRAGMATIC ANALYSIS IN THE NAMES OF DINING ESTABLISHMENTS	193-196
<i>Murotaliyeva Maftuna Shukurullo qizi</i> P.D.JEYMSNING DETEKTIV ASARLARIDA INTERTEKSTUALLIK	197-200
<i>Ismatova Shaxnoza Axror qizi</i> DAVLAT RAHBARLARINING BAYRAM TABRIKLARI: LINGVISTIK, STILISTIK VA PRAGMATIK TAHLIL	201-205

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Qayumov Zoir Ergashevich</i> O‘ZBEKISTONDA YURIDIK JAVOBGARLIKDAN OZOD QILISH INSTITUTI RIVOJLANISHINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	206-210
<i>Tajaliyev Ilyosbek</i> PIROTEKNIKA BUYUMLARINING QONUNGA XILOF MUOMALASINING UMUMIY TAVSIFI VA TURLARI	211-215
<i>Sanayev Botir</i> SUN‘IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHDA YETKAZILGAN ZARAR UCHUN YURIDIK JAVOBGARLIK MUAMMOLARI	216-221
<i>Alisherova Nozima Nizamidin qizi</i> PORA OLIH JINOYATLARINI KVALIFIKATSIYA QILISH MASALALARI	222-230
<i>Avezov Dilshod Sadulayevich</i> SPECIFIC FEATURES OF EARLY TERMINATION OF LOCAL DEPUTY POWERS ON OBJECTIVE GROUNDS	231-234
<i>Mirzayev G‘olibjon Halimovich</i> PROKURATURA ORGANLARI FAOLIYATI SAMARADORLIGINI BAHOLASH TUSHUNCHASI, AHAMIYATI VA ZARURATI	235-242

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

<i>Zubaydullayev O‘ktam Raim o‘g‘li</i> BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNI ART–PEDAGOGIKASI ASOSIDA KASBIY FAOLIYATGA TAYYORLASHDA ZAMONAVIY TA‘LIM TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH METODIKASI	243-248
<i>Turdimuratov Dilmurad Yuldashevich</i> JISMONIY TARBIYA MASHG‘ULOTLARI JARAYONIDA YUQORI SINIF O‘QUVCHILARINING IRODAVIY SIFATLARINI SHAKLLANTIRISH.....	249-255
<i>Egamberdiyeva Zarina Oltiboyeva</i> GEOAXBOROT TEXNOLOGIYALAR FANINI O‘QITISHDA GAMIFIKATSIYA METODIKASINI QO‘LLAB TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	256-260
<i>Abdiyev Jahongir Ruzibayevich,</i> INTELLEKTUAL QOBILIYATLARNI INOBATGA OLGAN HOLDA TALABALARNING ILMIY TADQIQOTCHILIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH	261-265
<i>Alimkulov Jamshid</i> BO‘LAJAK GEOGRAFIYA O‘QITUVCHILARINING LOYIHALASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI	266-272

Kurbanov Olim Esirgapovich

TARIX FANI MUTAXASSISLIGI MAGISTRATURA TALABALARINING TADQIQOT

KOMPETENSIYASINI SHAKLLANTIRISH: TARIX VA ZAMONAVIYLIK 273-277

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI - PHILOLOGICAL SCIENCES

Received: 10 March 2025
Accepted: 15 March 2025
Published: 25 March 2025

Article / Original Paper

**TRANSLATION FEATURES OF TAX AND CUSTOMS TERMS
IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES**

Akhmedov Oybek Saporbayevich

Doctor of Science in philology (DSc),
professor of UzSWLU

Abstract. This article comprehensively discusses the problems of the translation of tax and customs terms in English and Uzbek Languages. It also discusses adequate translation methods to avoid incorrect translation of lexical units related to the field. As well as archaic lexical units found in literary and memoir works related to tax and customs are also comprehensively analyzed in this article.

Keywords: translation, adequate translation methods, term, terminology, terminological unit, lexical unit, literary work, alternation, semantic analysis.

**INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI SOLIQ-BOJXONA TERMINLARINING TARJIMA
QILISH XUSUSIYATLARI**

Axmedov Oybek Saporbayevich

Filologiya fanlari doktori,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti professori

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi soliq va bojxona terminlarining tarjimadagi muammolari atroflicha yoritilgan. Shuningdek, sohaga oid leksik birliklarni noto'g'ri tarjima qilmaslik uchun adekvat tarjima qilish usullari xususida so'z yuritiladi. Soliq va bojxona sohasiga oid badiiy va memuar asarlarda uchrovchi arxaik leksik birliklar ham ushbu maqolada atroflicha tahlilga tortilgan.

Kalit so'zlar: tarjima, adekvat tarjima usullari, termin, terminologiya, terminologik birlik, leksik birlik, badiiy asar, muqobillik, semantik tahlil.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5SI2Y2025N22>

Tarjima qilish jarayonida asl tildagi har bir so'zni yoxud termini o'z o'rnida to'g'ri qo'llash va ularning funksional muqobilligini adekvat shaklda ta'minlash tarjimondan katta mahorat talab etadi. So'z va terminlarning eng optimalini tanlashda matniy holat nuqtai nazaridagina emas, balki ularni leksik-semantik, grammatik, stilistik jihatdan muvofiqlashtirish tarjimada muhim ahamiyatga egadir. Tarjima qilinayotgan asl tildagi so'zlarning qo'llanishiga ko'ra ularda mujassam bo'lgan turli ma'no qirralari ham tarjimada o'z o'rnini topmog'i lozim.

Taniqli tarjimashunos G.Salomov: "Tillardan-tillarga tarjima qilish mumkinligini asoslaydigan narsa shuki, jahon xalqlari garchi turli-tuman tillarda so'zlashsalar ham, ammo ularning tafakkur qonunlari bir xildir" — deb yozgan edi [1; 43-b.].

Terminlarning tarjimadagi aniqligi o'ta muhim va zaruriy shart hisoblanib, sohaga oid butun matnning tarjima adekvatligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tarjima jarayoni o'z xususiyatlariga ko'ra qiyosiy tipologiyaga o'xshaydi, ya'ni bunda tarjimon boshqa biror tilda ifoda etishning yangi shakllarini qidiradi, chunki "tarjima o'sha ma'noning aynan o'zini saqlagan holda boshqa tilda qayta yaratish demakdir" [2; 81-b.]. Bu fikrning to'g'ri ekanligini tasdiqlagan A. Foster o'z fikrini shunday izohlaydi. "Tarjima jarayoni biror matnning, matndagi til birliklarining ma'lum mazmunini bir tildan boshqa tilga to'g'ri transferensiyalash (ag'darish) dir" — desa [3; 123-b.], J. Ellis ham ushbu fikrni ma'qullagan holda: "tarjima bir tilda bayon etilgan fikrning ikkinchi tildagi ifodasi" deb ta'kidlaydi [4; 156-b.].

V.N. Komissarov: "Lingvistik tarjima nazariyasining vazifasi tarjima jarayonining obyekt tizimi tarkibini aniqlash, shu asosda tarjima amaliyoti uchun zarur bo'lgan umumiy qonuniyatlarni aniqlashdan iboratdir",-deb ta'kidlagan [5; 13-b.] bo'lsa, F.A. Tsitkina qiyosiy terminologiyaning obyekt sifatida turli tillarga oid terminologik juftliklar va umuman, terminologik tizimlarni ko'rsatib, "Uning predmet manbasi tarjima qilinayotgan til terminlari o'rtasidagi leksik-semantik xususiyatlar qatorida grammatik sathdagi o'xshash va farqli tomonlar qonuniyatlari terminlar tarjimasining tamoyili,"- ekanini ta'kidlaydi [6; 96 — 98-b.].

L.S. Barxudarov ta'rificha: "Tarjima bir tildagi nutqiy faoliyat (matn)ning o'zgarmas mazmunini saqlagan holda ikkinchi tildagi nutq faoliyati (matn)ga aylantirish jarayoni" ekanligini qayd etadi [7; 38-b.].

Yuqoridagi fikr va qarashlardan anglashiladiki, tarjima jarayonida tarjimonning asosiy vazifasi ikki tilga xos teng (adekvat) til vositalarining umumiy va xususiy belgilari hamda bog'lanishlarini ifodalovchi kategoriyalarni ziyraklik bilan aniqlay olishi, keng va tor qamrovdagi leksik-semantik, grammatik, stilistik ma'nolarni ajrata bilishi, bir tildagi ma'lum ma'noning ifoda shaklidan qat'i nazar boshqa tilda, til me'yorlarini saqlagan holda to'g'ri tarjima qilishni ta'minlashdan iborat.

S.I. Ibrohimov hozirgi adabiy tilimizning yozma va og'zaki shaklidan foydalanish jarayoni haqida fikr yuritar ekan, "Tilning qariyb hamma sathlarida adabiy til me'yorlaridan belgili darajada chetga chiqish: grammatik, stilistik, imlo va orfoepik, shular qatorida leksik-semantik qoidalarga e'tiborsizlik davom etayotgani, nutq madaniyatimizga va uning rivojiga salbiy ta'sir etmoqda" – deb ta'kidlagan edi [8; 19-b.]. Bizningcha, bildirilgan fikrlar terminlar tarjimasiga ham to'la daxldor. Terminlar sofligi tarjima tili madaniyati saviyasining yuksak darajada bo'lishini, mavjud semantik tarjima nazariyasi qoidalaridan, leksik-semantik vositalardan to'g'ri va o'rinli foydalanishni taqozo etadi. Zero, tarjima murakkab analitik, integrativ va kreativ jarayondir.

Bugungi kunda tarjima muammolarini lingvistik tadqiq qilish sifat jihatdan yangi bosqichga qadam qo'ydi. Tarjima jarayonida ikki til birliklarining moddiy uyg'unligini emas, balki funksional-semantik monandlikni yuzaga keltirishga harakat qilish tarjimondan hamisha to'laqonli ijodiy mehnatni talab qiladi.

Bugungi kunda aksariyat kishilar u yoki bu shaklda muayyan sohaga tegishli matnlar bilan ishlash jarayonida sohaga oid terminlarni to'g'ri tushunish va to'g'ri tarjima qilish bilan bog'liq ko'plab qiyinchiliklar duch kelmoqda. Bu esa, o'z navbatida, kishidan terminologiya yo'nalishi bo'yicha maxsus bilimlarni puxta egallashi va o'zlashtirishi kerakligidan dalolat beradi.

Masalan, ayni paytda iqtisodiyot leksikasida determinologizatsiya hodisasiga uchragan *compensation* termini ingliz tilidan rus tiliga, rus tili orqali o'zbek tiliga o'zlashgan bo'lib, rus tilida "kompensatsiya" o'zbek tilida *badal, to'lov, tiklash, zarar o'rnini to'ldirish, qoplash (moq), pul mukofoti, in'om (tortiq)* leksik birliklari yordamida ifoda etilmoqda.

Ingliz tilida mavjud bo'lgan leksemalarning o'zbek tili soliq va bojxona leksikasida ham ko'p uchrayotganligi, ayrim terminlarni bir nechta qo'shimcha ma'noga egaligi, ular anglatayotgan ma'nolarning boshqa terminologik tizimlarga mansubligi, shuningdek, terminlarda reterminlashuv hodisasini ham kuzatilayotgani asl til matnining tuzilishi va uning ma'nosini anglashda tarjimonga muayyan qiyinchiliklar tug'dirmoqda. Shu bilan bir qatorda, terminlarning semantik ma'no qatlamlariga yetarlicha ahamiyat bermaslik terminlar tarjimasining semantik-funksional nazariyasi qonun-qoidalariga zid keladigan noto'g'ri tarjimaga yo'l ochadi. Chunki, terminologik tizim doirasida amal qiluvchi shunday terminlar mavjudki, qo'llanish darajasiga ko'ra semantik ma'no ko'chish xususiyatiga ega. Holbuki, umumadabiy tilga oid leksemalar termin sifatida qo'llanilganda bir ma'nolik xususiyatini o'zida aks ettirsa, ayrim so'zlar o'z semantik ko'lami va ma'no tarqalish miqyosi bilan ajralib turadi.

Tilshunoslik sohasida izohli lug'atlar ustida ishlovchi leksikograflar odatda terminga birinchi navbatda so'z sifatida qarab, uni umumiy lisoniy belgilarini hisobga olgan holda izohlaydilar. Bu jarayonda terminning soha mutaxassisi tomonidan izohlangan barcha belgilari emas, uning eng muhim, eng asosiy bir-ikki belgisigina aks ettiriladi. L.V. Malaxovskiy to'g'ri ta'kidlaganidek, "Terminlar berilishida sohaga oid terminologik birliklarning leksik-semantik xususiyatlarini qamrab olishi, sohaga oid qanday tushuncha, ma'no-mazmun kasb etishini mantiqan talqin etish maqsadga muvofiq" [9; 226-b.].

Anglashiladiki, tarjima asnosida muayyan termin yoki so'z birikmasining soliq-bojxona amaliyotida qanday ma'no va mazmun kasb etishi ko'proq e'tiborga olinmog'i lozim. Aks holda qator semantik g'alizlik va noaniqliklar, funksional nomuvofiqliklar kelib chiqishi mumkin.

Terminlarni ingliz tilidan o'zbek tiliga tarjima qilish jarayonida leksik-ma'noni saqlagan SB¹ terminlarini yozma va og'zaki nutqda «kal'ka» usulida tarjima qilish mumkin. Biroq ayrim leksemalarning ma'nolari tarkibida aks etgan, leksik ma'nolari bilan o'zaro bog'lanmaydigan, ular asosida izohlanmaydigan terminlar ham uchraydi. Ular tarjimada xuddi stilistik yoxud frazeologik birliklarga o'xshab ketadi. Ma'no ko'lami keng bo'lgan leksemalar SB amaliyotida qo'llanganda ma'no torayishi hodisasi yuz berishi kuzatiladi. Har ikkala holat natijasida ham tarjimon maxsus izohli lug'atlarga ehtiyoj sezadi. Afsuski, tarjima amaliyotida foydalanish uchun SB terminlarining leksik-semantik, funksional-struktura xususiyatlarini qamrab oluvchi ikki tilli (inglizcha – o'zbekcha, o'zbekcha — inglizcha) lug'atlar hanuzgacha yaratilgan emas.

Bugungi kunda sohaga oid adabiyot, hujjat va kodekslarda yoxud lug'atlardagina emas, balki ajdodlarimiz tomonidan yozilgan ilmiy, tarixiy va badiiy asarlarning chet tillar, xususan, ingliz tiliga o'girilgan nusxalarida ham SB terminlarini uchratish mumkin. O'z davrida haqiqiy solnoma hisoblangan, hozirgi kunga kelib ham o'zining ilmiy-adabiy qimmatini yo'qotmagan Zahiriddin Muhammad Boburning "Boburnoma" qomusiy asari bir qator tarjimonlar tomonidan ingliz tiliga tarjima qilingan. Jumladan, Jon Leydn (1826), F.G. Talbot (1909), Uilyam Erskin, Annetta Syuzanna Bevidj (1921) lar shular jumlasidan. "Boburnoma"ni Uiler Tekston va Salman Rujdi tomonidan ingliz tiliga qilingan tarjimasida qo'llanilgan soliq terminlarini asl tilda berilgan terminlarga muvofiqligini qiyoslab ko'ramiz:

¹Maqolada SB qisqartmasi "soliq va bojxona" ma'nosida qo'llanildi.

“Shu joydin ekanimizda Dehlining bu tarafida turgan Sulton Ibrohimning u yerdin chiqib oldinga qarab jo’nagani va Hisori Firuza **shiqdori** Hamidxoniy Xossaxayliy Hisori Firuza va o’sha yerdagi lashkari bilan Hisori Firuzadin bu tomonga qarab o’n-o’n besh kuro’h berida kelayotgani haqida xabar oldik” [10; 196-b.].

Tarjimada: “At camp we received news that Sultan Ibrahim, who was on this side of Delhi, was move in this direction. The **provost** of Hissar Firoza, Hamid Khan Khassa-Khel, had come out ten to fifteen kos near us with the royal cavalry and the troops of Hissar Firoza and that region” [11; 321-b.].

Boshqa bir misol: “Shu joydin oyning o’n sakkizinchisida, dushanba kechasi Tohirni Ograga yubordik. Qobuldin kelayotganlarning mehmondorchiligi uchun sarflanadigan pullarning **barotini** olib ketdi” [10; 268-b.].

Tarjimasi: “From that camp was sent to Agra on the eve of Monday the eighteenth (March-28). He took **chit** for money for lodging customarily allowed those coming from Kabul and left” [11; 441-b.].

Yuqorida keltirilgan eski o’zbek tili va inglizcha jumalardagi **shiqdor** — **provost** termini hozirgi o’zbek adabiy tilida mavjud bo’lgan *solliq yig’uvchi*, *solliqchi* terminining muqobili sifatida qo’llangan. Ammo, inglizcha *provost* leksemasi *harbiy mirshab* ma’nosini aks ettirgani uchun *solliqchi* yoki *solliq noziri* terminlarining to’liq muqobili hisoblanmaydi.

Provost¹ leksemasi bugungi kunda adabiy ingliz tili va uning dialektlarida, ko’pchilik adabiyotlarda, lug’atlarda, hatto jonli muloqot jarayonida ko’p uchraydi va u yuqorida ko’rsatilgan ma’nosidagina emas, balki ko’p ma’nolilik funksiyasini ham bajaradi. Jumladan, sintaktik usulda yasalgan ikki va undan ortiq komponentdan iborat bo’lgan, so’zlashuv nutqda qo’llanadigan birikmalari (*provost guard – maxsus xizmat vazifalarini bajaruvchi kishilar*, *provost court – harbiy sud*, *provost prison – harbiy qamoqxona*, *provost corps – harbiy jandarma*, *constabulary provost marshal – harbiy politsiya boshlig’i*) mavjud. **Provost** termini ingliz tilida quyidagi ma’nolarni ifodalab keladi. **Provost** – 1) *harbiy politsiya, mirshab*; 2) *harbiy boshliq, komandir (gornizon boshlig’i)*; 3) *bosh ruhoniy*; 4) *o’quv yurti boshlig’i (maktab va kollejda)*; 5) *rektor (Angliyada), prorektor (AQSHda)*; 6) *mer (Shotlandiyada)*; 7) *provost, dekan (Kanadada)*; 8) *korporatsiya raisi* va b. Mazkur terminning matnda qo’llanish holatini ko’rib chiqamiz.

The provost – marshal and his men tore us apart when last we met. – Harbiy politsiya boshlig’i va uning odamlari bizning so’nggi uchrashuvimizda ajratib yubordi.

...and most Provost Marshals are colonels themselves. – Aksariyat harbiy politsiya boshliqlari polkovnikdir.

I lodge [up] two pair of stairs, have but one room, and deny myself to everybody almost, yet I cannot be quiet and all my mornings are lost with people, who will not take answers below stairs, such as Dilly, and the Bishop, and Provost, etc – Men hozir ikkinchi qavatda, bir xonali kvartirada yashayman va deyarli hech kimni qabul qilmayman, vaholanki, mening xizmatkorlarimning rad

¹Provost terminining talaffuzi va etimologik derivatsiyasi quyidagicha. [ˈprɒvəst] brit, [prɒvəst, prɒvoust] [ˈprɒvəst] amer. Derivatives: provostship, (pro-vost-ship) noun Origin: late Old English *profost* “head of a chapter, prior”, reinforced in Middle English by Anglo-Norman French *provost*, from medieval Latin *propositus*, synonym of Latin *praepositus* ‘head, chief’ (see: praepostor).

javobiga e'tibor bermagan Dilli, **arxierey, rektor** kabi boshqa kishilar sababli ertalabki vaqtim behuda o'tib, halovatim buzilmoqda¹.

Shuningdek, *barot – chit* termini ham o'sha davrda soliq va bojdan ozod qilish haqida hukmdorlar tomonidan beriladigan *maxsus hujjat*ga muayyan darajada muqobil bo'lsa-da, tarjimon mazkur so'zlarni ingliz tilida mavjud bo'lgan maxsus termin orqali emas, balki umumadabiy leksikada qo'llanishda bo'lgan leksema bilan bergan.

Endi quyidagi inglizcha jumlagi e'tibor beramiz:

*On Wednesday, at Barikao, one of Nur Beg's younger brothers brought twenty thousand shahrulkhis worth of gold, ashrafis and **tankas**, which Khiwaja Husayn the divan had forwarded from the Lahor **revenues**. Most of it was sent for the **benefit** of Balkh by Mulla Ahmad, one of the lords of Balkh [11; 309-b.].*

Tarjimonning matndagi *tanga* so'zining ingliz tilida *tankas* muqobil leksemasi orqali bergani uni tarjima adekvatligidan uzoqlashganidan dalolat beradi. Holbuki, inglizcha *tankas* so'zi yapon xalqining mumtoz janridagi qisqa satrdan iborat bo'lgan "*she'riy misra*" ma'nosini ifodalaydi. U hind tilida "*og'irlik o'lchov birligi*"ni ifodalasa-da, *tanga* so'zining ma'nosiga mutlaqo muqobil bo'la olmaydi. Ushbu inglizcha matnda *revenue* va *benefit* terminlari ham ishlatilgan. "*Tushgan pul, tushum, kirim, daromad*" ma'nolarini o'zida ifoda etuvchi *revenue* termini o'z o'rnida qo'llanilgan. Biroq, *maslahat, kengash* so'zlarining tarjimasi uchun *benefit* termini tarjimon tomonidan no'rin tanlanganini e'tirof etish joiz. Binobarin, *benefit* so'zi "*manfaat, foyda, afzallik, yengillik, imtiyoz*" kabi semantik qurshovga ega bo'lgan leksema ekanligi bilan izohlanadi. Bizningcha, ushbu o'rinda, *consistory* terminini ishlatish maqbuldir.

SB sohasiga oid o'zlashma terminlarning inglizcha muqobillarini quyidagi shaklda berilgani ma'qul: *tamg'a² (t.) – sales tax (duty), boj (f.) – duty (levy), sarshumar (f.) – poll tax, ulog' (t.) – mail tax, peshkash (f.) – gift tax, begar (f. – 12 kunlik majburiy davlat mehnati) – labour duty, juz'ya (ar.) – capitation tax, idror (ar.) – income tax, raiyat (ar.) – tax payers, avoriz (ar.) – tax for an extreme situation, ichora (f.) – advanced tax, mushrifona (ar.) – levy for tax collectors' salary, muhassil (ar.) – tax inspector, ixrojat – tog'ar – ulufa (t.) – wage, salary, xiroj (ar.) – land tax.*

*Xiroj – Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlarida, jumladan, O'rta Osiyoda davlat tomonidan undirilgan yer solig'i, o'lpon [15; 401-b.] ... to ul viloyatni zabt qilg'ay va mol **xirojidan** nakim tushsa, xazina qilib yibargay [11; 49-b.].*

Qayd etish joizki, bugungi kunda soha amaliyotida qo'llanayotgan ayrim SB terminlarida mavjud bo'lgan uslubiy bo'yoqdorlik, ko'chma ma'nolik, ko'p ma'nolilik kabi xususiyatlar o'tmishda qo'llangan SB terminlarida nihoyatda kam uchraydi. Shu ma'noda, quyida keltirilgan ingliz va o'zbek tili matnlarida qo'llanilgan SB terminlarining ko'chma ma'noni aks ettirayotganini tahlil qilib ko'raylik.

Ingliz tilida: *...it believes that economic decisions are best taken for those competing in the marketplace and that its primary roles are to help keeping inflation low, maintain **sound public finances** and create the right climate for markets to work better [16; 83-b.].*

O'zbekcha tarjimasi: *...shunga ishonch hosil qilindiki, bozorda raqobatlashadiganlar uchun qabul qilinayotgan iqtisodiy qarorlarning asosiy maqsadi pulning qadrsizlanishini past*

¹Keltirilgan amaliy misollardagi *provost* termini va matnlar Kate Woodford va Guy Jackson tomonidan yaratilgan Cambridge Advanced Dictionary (Cambridge University press/ 2003, version 10, P.531) lug'atidan olindi.

²"*Tamg'a*" tarixiy termini polisemantik xususiyatga ega termindir. U uch ma'noda qo'llanib kelingan. 1. *Tamg'a* (belgi), *muhr*; 2. *bojxona boji*. XIII-XV asrlarda savdo bilan shug'ullanishga ruxsat olish uchun to'langan "*savdo boji*"; 3. *dog'*.

darajada ushlab turishga, bozorlarning samarali va muvofiq ishlashiga hamda **davlatning moliyaviy jihatdan sog'lom bo'lishiga yordam berishga qaratilgan.**

Kuzatiladiki, o'zbek tilidagi *davlatning moliyaviy jihatdan sog'lom bo'lishi* so'z birikmali termin ibora ingliz tilida *sound public finance* tarzida berilmoqda. Qiyoslanayotgan tillardagi termin birikmalarning komponentlar miqdori turlicha bo'lib, ularni so'zma-so'z tarjima qilish orqali terminologik ma'noni anglash ancha mushkul. Aslida, ingliz tilidagi *sound* leksemasi – o'zbek tilida “*tovush*”, “*sado*”, “*ovoz*” “*shovqin*” ma'noli tushunchalarni ifodalaydi. *Public finance* co'z birikmasi esa “*davlat*” moliyasini anglatmoqda. Bu o'rinda *sound* leksemasining qo'shimcha, konnotativ tarzda “*sog'lom/mustahkam*” ma'nolarini aks ettirishi, so'z birikmadagi ma'noga terminologik vazifa yuklaydi. Shuning uchun mavhum bo'lgan bir ko'chma ma'noli so'zga funksional-semantik aniqlik kiritish so'z birikmadagi terminologik ma'noni to'g'ri anglashga qulaylik yaratmoqda.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, terminlardagi pragmatik ma'no keng sharhlangan holda, uning nafaqat konnotativ, balki denotativ ma'noli so'zlarga nisbatan ham ishlatish mumkin. Masalan, ingliz tilidan o'zbek tiliga o'zlashgan *businessman* – *biznesmen* leksemasi sobiq sho'rolar davrida *ishbilarmon* shaxsgagina emas, balki nopok yo'l bilan mol-dunyo orttirgan *chayqovchi*, *boyvachcha* kishiga nisbatan ham ishlatilar edi. Binobarin, ushbu termini matn tarkibida uchratgan har bir o'zbekning ko'z oldida sobiq tuzum siyosati ta'sirida shakllangan aynan ikkinchi ma'no jonlanardi. Ammo, inglizcha *businessmanni* “*ishbilarmon*”, “*tadbirkor*” – “*American businessmen*” so'z birikmasini “*amerika ishbilarmonlari*” tarzida o'girishni ma'qul ko'rmoqdalar. Quyidagi jumla tarjimasiga e'tibor bering:

Ingliz tilida: *A delegation of American businessmen arrived in Tashkent for talks with Uzbek trade organisations.*

O'zbekcha tarjimasini: *Amerika ishbilarmonlari delegatsiyasi o'zbek savdo tashkilotlari bilan muzokaralar o'tkazish uchun Toshkentga keldi.*

Shuningdek, bugungi kunda ingliz tilidagi *trader* termini o'zbek tili muloqotida ancha faol qo'llanadigan bo'lib qoldi. Ayrim amaliyotchilar mazkur terminning semantik ma'nosini *businessman* termini bilan bog'lashadi. *Trader* – *trade* leksemasidan kelib chiqqan bo'lib, “*savdo*, *tijorat*”, ya'ni, tovar, aksiya, qimmatli qog'ozlar bilan shug'ullanuvchi “*savdogar*” ma'nosida ishlatiladi. Vaholanki, *tadbirkorlik* termini ko'pchilik o'qimishli kishilar, hatto tarjimonlar ham *biznes* terminiga muqobil so'z sifatida qarashmoqda. Holbuki, *tadbirkorlik* termini *biznes* terminiga nisbatan kengroq ma'noni ifodalovchi lug'aviy birlik bo'lib, unda yuridik shaxs muayyan mahsulotni ishlab chiqarishi va sotishi bilan shug'ullanishi nazarda tutiladi. *Biznes* termini esa ko'proq tijorat maqsadlarda qo'llanilgan holda *tadbirkorlik* so'zining tarkibiga kiruvchi leksema ekanligi bilan izohlanadi. Demak, *tadbirkorlik* so'zining nisbatan keng ma'noda qo'llanilishi, unda ikkinchi va uchinchi termin bilan semantik korrelyatsion uyg'unlik vujudga kelgani tarjimonni bir oz mo'ljaldan adashtirishi mumkin. Ammo, vaziyat taqozosi bilan tarjimada *biznesmenlik*, *ishbilarmonlik*, *tadbirkorlik* triplet terminlardan optimal birini tanlash ehtiyoji yuzaga kelsa, hech ikkilanmay *ishbilarmonlik* dominant termini qo'llash maqsadga muvofiq.

Keltirilgan amaliy misollardan shu narsa kuzatiladiki, zaruriy ma'noning bu tariqa tanlanishi tarjimaning asliyatga kommunikativ to'la-to'kis mosligini ta'minlamaydi. Demak, pragmatik omillar muqobillikning tor ma'noli tarkibiy elementi hisoblanib, ularning keng ma'nodagi variantlarini qo'llash tarjimaning asliyatga to'la muvofiqligini vujudga keltiradi.

Muloqot jarayonida terminlar ifodalagan o'ziga xos ma'no belgilariga yetarlicha ahamiyat bermaslik esa tarjimonni asliyatdan uzoqlashtiradi.

Ayrim SB terminologik birliklar semantikasida boshqa sohalarda bilan ham bog'liq xususiyatlarni o'z funksional-semantik ko'lamiga qamrab oladi. Masalan: ingliz tilidagi **agent** so'zini o'zbek tilida **vakil** termini orqali talqin etish mumkin. Ammo, *vakil* termini hamisha ham inglizcha *agent* so'zining ma'nosini to'liq aks ettira olmaydi. Chunki *agent* baynalmilal termin hisoblanadi. Uning o'zbekcha muqobili sifatida qo'llanadigan *vakil* termini bir oz stilistik bo'yoqdor. Ba'zi kishilar *agent* terminini "razvedchik", "ayg'oqchi", "milliy xavfsizlik xodimi", "agent", xalq tilida stilistik jihatdan "quloq" (*gap tashuvchi*) lik ishlarini amalga oshiruvchi *shaxs* sifatida ham qo'llaydi. Bunday hollarda ingliz va o'zbek tillari adabiy til me'yorlaridan kelib chiqib, terminlarning semantik qonun-qoidalariga muvofiq shaklda butun matn tarjima adekvatligini ta'minlash mumkin.

Aslida, *agent* termini muayyan bir vakolatga ega bo'lgan, xizmat topshirig'i yuzasidan turli rasmiy ishlarni amalga oshiruvchi xodimga nisbatan qo'llanadi. Lingvistik tarjima tahlili nuqtai nazaridan esa u muayyan sohalarga oid implikativ xususiyatni ham o'ziga birlashtirgan. Masalan, *tax agent* – *solliq agenti*, *customs agent* – *bojxona agenti*, *fiscal agent* – *moliyaviy agent*, *import/export agent* – *import/eksport agenti*, *trade agent* – *savdo agenti*, *hotel management agent* – *mehmonxona boshqaruv agenti*, *official agent* – *rasmiy agent*, *estate agent (realtor)* – *ko'chmas mulk agenti*, *indent agent* – *vositachilik asosida chet eldan mol yetkazib beruvchidan kelib tushadigan tovarlarni sotish bo'yicha operatsiyalarni amalga oshiruvchi vakil* va h.k.

Tax agent – *solliq agenti* solliq kodeksiga muvofiq zimmasiga solliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarish, solliq to'lovchilardan ushlab qolish hamda byudjetga va davlat maqsadli jamg'armalariga o'tkazish majburiyatlari yuklatilgan shaxsdir.

SB terminologiyasida mavjud bo'lgan ko'p ma'nolilik, ma'nodoshlik, ko'chma ma'nolik xususiyatlariga ega terminlarning amalda mavjudligini ingliz tilidagina emas, o'zbek tilining og'zaki muloqotida, hatto, rasmiy, yozma manbalarda ham kuzatish mumkin.

Birinchi matn: ...*iqtisodiy jihatdan rivojlangan xorijiy davlatlarda oxirgi o'n yillikning solliq portlashi davri, deb atalishi ham bejiz emas. Chunki, soya ostidagi iqtisodning¹ tobora rivojlanishi, moliyaviy va solliq huquqbuzarliklarining kengayishi sababli, davlatlarda kuchaytirilgan solliq siyosati amalga oshirilmoqda.*

Yuqoridagi jumlada SB sohasiga oid ikkita ko'chma ma'noga ega bo'lgan so'z birikma shaklidagi termin qo'llangan. Birinchisi, **solliq portlash davri** bo'lsa, ikkinchisi, **soya ostidagi iqtisod**. Ingliz tilining lug'at boyligi tarkibida **solliq portlashi davri** tushunchasi mavjud emas, u **kuchaytirilgan solliq siyosati** tushunchasi orqali **fortification of tax system** termin birlashtirishi bilan ifodalanadi. **Soya ostidagi iqtisod** birikma termini esa adabiy o'zbek tilida **xufiyona iqtisod**, ingliz tilida u **shadow economy** tarzida talqin etiladi. Yashirin, noqonuniy ishlab chiqarish bilan shug'ullanuvchi shaxslar o'z daromadlaridan to'lanadigan solliq to'lovlarni solliq xizmati organlaridan yashirishiga "xufiyona iqtisod" deyiladi.

Ikkinchi matn: ...*hozirda bojxona haqidagi qonunlarni buzish holatlari respublikaning iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatib, xorijiy davlatlarda ishlab chiqarilayotgan sifatsiz, iste'molga yaroqsiz, tovar-moddiy boyliklarni kontrabanda yo'li bilan olib kirilishi, aholi sog'lig'iga shikast yetkazuvchi, ongi tafakkuriga putur yetkazadigan kontrabanda ashyolarining*

¹Matnda muallif tomonidan qo'llanilgan "soya ostidagi iqtisod" (tenevaya ekonomika/shadow economy) ko'chma ma'noli termin "hufiyona, yashirin ishlab chiqarish bilan shug'ullanish" ma'nosida ifodalangan.

kirib kelishi bilan bog'liq sodir etilgan jinoyatlarni **izi sovimasdan** tezkor ravishda surishtiruv-tergov olib borish, jinoiy guruh ishtirokchilarini fosh etish, tovarlarni noqonuniy **o'tkazish kanallari**, manbalarini aniqlash, ularning noqonuniy xatti-harakatlariga uzil-kesil **barham berib, ildizi bilan yo'q qilishda** ularga nisbatan **ehtiyot chorasini qo'llab, tezkor qidiruv tadbirlarini o'tkazish, bojxona organlari oldida turgan asosiy vazifalardan biri bo'lib qoldi.**

Ushbu matn 2013-yilda nashr etilgan rasmiy jurnaldan olingan bo'lib, uning tarkibida beshta turg'un termin birikma mavjud. O'zbek tilidagi "izi sovimasdan" iborasi biron bir jarayonga yoki voqelikka nisbatan "kech bo'lmasdan" ma'nosida qo'llanadi. Matnda qo'llangan mazkur so'z birikmasi sodir etilgan jinoyatlarni fosh etuvchi ashyoviy-dalillar yo'qolib ketmasdan, zudlik bilan surishtiruv ishlarini olib borish maqsadga muvofiqligi bilan izohlanadi.

Ingliz tili og'zaki nutqida va yozma manbalarda *izi sovimasdan, o'tkazish kanallari* singari turg'un termin birikmalar uchramaydi. Vaholanki, ularni so'zma-so'z tarjimasini ham aynan o'zbek tilidagi to'g'ri ma'nosini aks ettirmaydi. Matnda qayd etilgan **barham berib, ildizi bilan yo'q qilish** so'z birikmasida noqonuniy xatti-harakatlarga chek qo'yish, ularni o'z vaqtida *bartaraf etish* shaklidagi ma'no-mazmunni o'zida mujassamlashtirgan. Ingliz tilida uning muqobili sifatida *eliminate* yoki *remove* leksemalarni qo'llash o'rinli bo'ladi.

2015-yilning 3-fevralida O'zbekiston Respublikasi Davlat Soliq qo'mitasi tomonidan "Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha soliq solish bazasini kengaytirish yuzasidan Davlat soliq qo'mitasining kompleks tadbirlar dasturini tasdiqlash to'g'risida"gi 05-f raqamli farmoyishi qabul qilingan. Farmoyish matnida ham bir qancha ko'chma ma'noli terminlardan foydalanish holatlarini kuzatish mumkin.

Jumladan, ...*shundan kelib chiqib, xo'jalik yurituvchi subyektlar, savdo va xizmat ko'rsatish sohasidagi yakka tartibdagi tadbirkorlar tomonidan noqonuniy (norasmiy) yollangan ishchi-xodimlarga konvert usulida ish haqi berish¹ holatlarini aniqlash mexanizmini takomillashtirish²...*

Soliq va bojxona organlari sohasiga oid hujjatlar matnida tarjima aniqligidan tashqari uslubiy aniqlikni ta'minlash g'oyat muhim hisoblanadi. Buning uchun turg'un termin birikmalar, ya'ni ko'chma ma'noli so'zlar va termin birikmalarni ishlatmay matnni kichik-kichik gaplarga bo'lib berish, jummalarni maksimal darajada qisqa, lo'nda va sodda tuzish to'g'ri usullardan biri. Jumla qanchalik sodda va qisqa tuzilsa, unda ortiqcha so'zlar va terminlarni ishlatishdan chekinilsa, rasmiy hujjatning mazmuni fuqarolar tomonidan tushunilishi oson kechadi. Yuqorida keltirilgan ikkinchi jumlaning 90 dan ortiq so'zdan tashkil topishi SB sohasiga oid hujjatlarni fuqarolar tomonidan yengil tushunilishini qiyinlashtiradi.

Bugungi kunga kelib, mamlakatimizda soliq va bojxona tili istiqbolini, uning ilmiy-nazariy qoidalarining fundamental asosda o'rganish uchun tamoman yangi bir davr boshlandi. Yuqorida qayd etilgani kabi muammolarni o'z vaqtida hal etish, qonunlarni va rasmiy hujjatlarni sifat jihatdan takomillashtirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Oliy majlisi tomonidan bir qancha ishlar amalga oshirildi va oshirilmoqda. Jumladan, "O'zbekiston Respublikasi davlat tili", "O'zbekiston Respublikasining me'yoriy huquqiy hujjatlari to'g'risida", "O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalari", "O'zbekiston Respublikasining mulkchilik to'g'risida"gi qonuni, "O'zbekiston Respublikasining xususiy tadbirkorlikda

¹Matnda qo'llanilgan "konvert usulida ish haqi berish" ko'chma ma'noli termin birikma norasmiy yollangan ishchi-xodimlarning mehnatiga og'zaki kelishuv asosida to'lanadigan "ish haqi" ni anglatmoqda.

²O'zbekiston Respublikasi davlat soliq qo'mitasi tomonidan 03.02.15 sanasida qabul qilingan 05-f raqamli farmoyishi.

tashabbus ko'rsatish va uni rag'batlantirish to'g'risida", "O'zbekiston Respublikasining soliq kodeksi va soliqlarni ikki hamda ko'p tomonlama shartnomalar asosida xalqaro qonun normalariga muvofiq tartibga solish", "O'zbekiston Respublikasining bojxona kodeksi to'g'risida"gi qonunlar hamda bojxona tovar-yuklarining davlatlararo harakatini ma'lum xalqaro va milliy qonunlar bilan muvofiqlashtirish bo'yicha me'yoriy hujjatlar qabul qilindi. Ushbu qonunlarda deyarli barcha sohalar tilining huquqiy asoslari mustahkamlab qo'yilgan. Shu ma'noda, har qanday soha tili ana shu talablarga to'la javob berishi lozim. Buning uchun esa soliq va bojxona sohasi bilan bog'liq hujjatlar va kodekslarning loyihalari tayyorlanish asnosida shu soha mutaxassislari tilshunos olimlar bilan o'zaro hamkorlikda ishlashlari, keyinchalik esa me'yoriy hujjatlarni tahririy ekspertizadan o'tkazish maqsadga muvofiq.

Adabiyotlar/Literatury/References:

1. Саломов Ғ. Тил ва таржима. Т.: 1976.-285 б.
2. Федоров А.В. Основы общей теории перевода // Введение в теорию перевода. – М.: 1968.-231 с.
3. Швейцер А.Д. Теория перевода. – М.: 1988.-328 с.
4. Циткина Ф.А. Терминология и перевод. // К основам сопоставительного терминоведения. - Львов: 1988. – 213 с.
5. Комиссаров В.Н. Лингвистика перевода. - М.: Международные отношения. 1980. – 213 с.
6. Циткина Ф.А. Терминология и перевод. // К основам сопоставительного терминоведения. - Львов: 1988. – 213 с.
7. Бархударов Л.С. Проблемы языка науки, техники, логические, лингвистические и исторические аспекты терминологии. - М.: 1970.- 132 с.
8. Иброҳимов С.И. Ўзбек тилининг нутқ маданиятига оид масалалари. “Нутқ маданиятига оид масалалар” тўплами-Т.: 1973. -192 б.
9. Малаховский Л.В. Специальные термины в общем словаре: принципы отбора и толкования // Проблематика определений терминов в словарях разных типов. - Л.: 1976.- 226 с.
10. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. Т.: 2008.-432 б.
11. The BABURNAMA memoirs of Babur, Prince and Emperor, translated, edited and annotated by Wheeler M. Thakston and Salman Rushdie. New York: 2002.-P. 590.
12. Захириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома. Т.: 2008.-432 б.
13. The BABURNAMA memoirs of Babur, Prince and Emperor, translated, edited and annotated by Wheeler M. Thakston and Salman Rushdie. New York: 2002.-P. 590.
14. The World Book Encyclopedia Dictionary. Volume k-z, Chicago: Copywrite, 1964.-P. 2018.
15. Ўзбекистон миллий энциклопедияси.-Т: 2004.-№8.-718 б.
16. Осикова Л.Н. Английский язык, налоги и налогообложение. - М.: 2006.- 269 с.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOYIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ S/2 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro‘yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas’uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog‘och ko‘chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog‘lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).